

és legnagyobb eredményeket fölmutató konkrét szociológiai kutatás maradt ki, a maga modern eljárásaival, a strukturalista elemzésekkel, a matematikai vagy statisztikai módszerekkel. Ez a hiány nagymértékben kihat vidékföltárásunk tudományos hitelére, objektivitására. A megkérdőjelezést még inkább indokolja a reprezentatív nagy csoportok több irányú és szempontú „vallatásának”, fölmérésének, vizsgálatának hiánya. Ismeretes ugyan, hogy hazánkban már évek óta sok területen, tájon (Slatina, Brassó, Fogaras, Csákiigorbó, Avas) végeztek a különféle intézmények kutatócsoportjai fölmérést, minderről érdekes, alapos közlések, kötetek számolnak be; helyes volna, ha a magyar nyelvű hazai sajtó mindebből többet közölne.

Elhanyagolt oldala a tájbemutatásnak a demográfia, agrártudomány, egészségügy is. Többek között ezzel is magyarázható, hogy noha időnként irunk az egykéről s a népesedés más kérdéseiről, a mai napig nincs átfogó és kielégítő képünk az aradi, bánásági, kalotaszegi, aranyosszéki vagy a nyárárdmenti népszaporulati passzívum okairól.

A tájföltárás ma már nemcsak ismeretgyarapító tudósítás, közvéleményföltöltés kiáltás, önmagunk megismerését célzó vállalkozás, hanem nagyon is konkrét szolgálat, a gyakorlati munka nélkülözhetetlen alapja. A korszerű, átgondolt területrendezés, a tervszerű ipartelepítés, a mezőgazdaság ésszerű fejlesztése, a kultúra ápolása jelenleg már elképzelhetetlen a vidék népességének és éghajlatának, úthálózatának és talajának, egész infrastrukturális kiépítettségének árnyalt ismerete nélkül. A szocialista gazdaságfejlesztés a termelőerők arányos területi elosztásának elvét követve egyre több új bányát nyit, üzemet épít, utat vezet távoli tájakra, ipari „szűzföldekre” is, s nem mindegy az, hogy hova mit telepítünk. Közlebbi és régebbi hibák bőven szolgálnak erre intésül. Ismeretes, mit ártott az, hogy annak idején nem építették meg a Csíkszereda—Udvarhely közti vasutat, meny nyire gátolta Lővéte, Vlahica s a környék fejlődését. S milyen anomália volt az, hogy az ország fakészletének nagy hányadát szolgáltató Székelyföldön évtizedeken át csupán fűrésztelepek működtek, a fát rönkalkabban vagy deszkaként szállították el messzi földre, s csak az utóbbi években kezdték meg a korszerű fagegmunkáló ipar létrehozását.

Az RKP XI. kongresszusán elfogadott irányelvek szerint a közeljövőben minden megyét úgy kell fejleszteni, hogy évi termelése elérje a tízmilliárd lejt. A számításba jöhető anyagi eszközök vagy az alkalmazható munkaerő alapos ismerete szükséges ahhoz, hogy ezt a programot gazdaságosan, idejében és maradéktalanul valóra váltsuk, ami pedig nem képzelhető el a tájkutatás fokozása nélkül.

E megfontolások alapján mutatjuk be hazánk egyik, hajdan elhanyagolt, ma viszont lendületesen iparosodó vidékét, Gyergyót, ahol az új irányú gazdasági fejlődés régi gondokat, bajokat oldott meg, viszont egyes járulékos tennivalókat szem elől tévesztett.

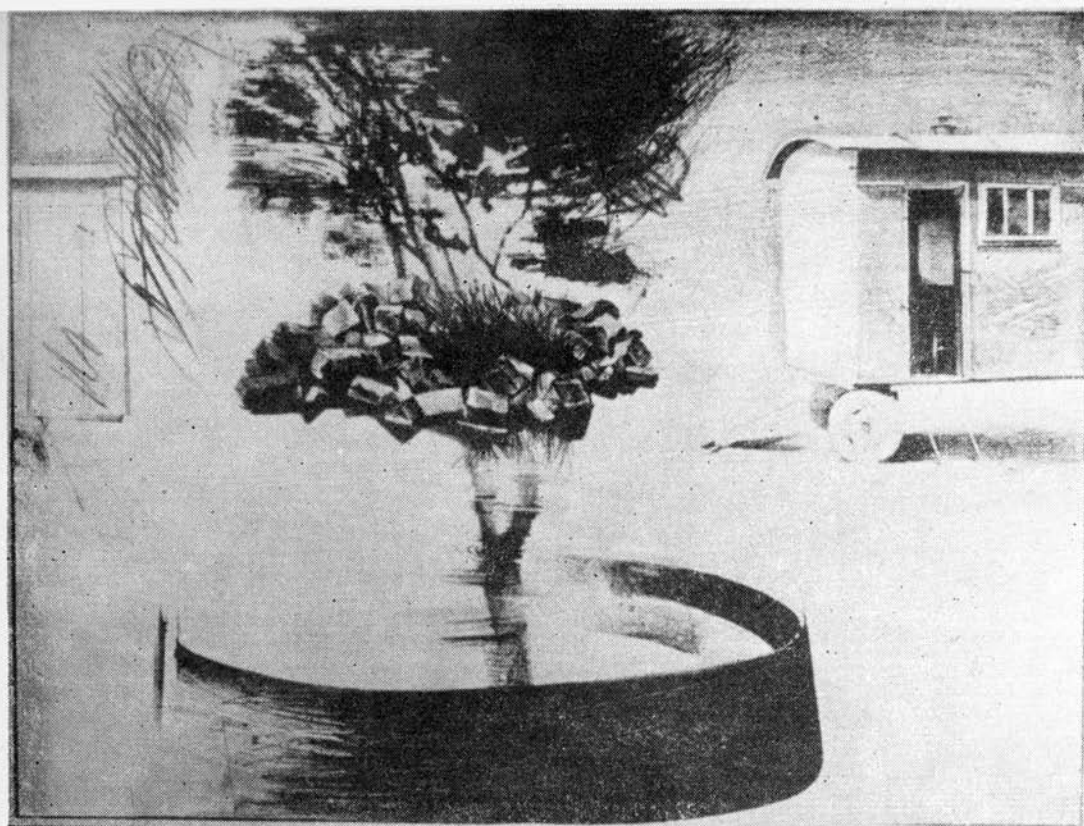
Herédi Gusztáv

Gyergyó múltjából

A festői szépségű gyergyói táj minden zugához a küzdelmekkel teli múlt emlékei kapcsolódnak. A kutatások, értékelések mai állapota azonban még nem teszi teljessé a vidék történelméről alkotott képünket. Ezúttal hát csupán néhány jellemző mozzanat megidézésére vállalkozhatunk.

Amikor a csiszolt kőkorszak embere megjelent a gyergyói tájon, sűrű erdőt, mocsarakat talált. Bronzkori ősrünk már több helyen megtelepedett, például a szentmiklósi Magasbükök alatt, vagy a szárhegyi hegyoldal tövében. A népvándorlás-kor lakója már a szentmiklósi Bothvára csúcsát, a tekerópataki Kápolnatetőt és a ditrói Tászoktetőt is birtokába vette. A csiszolt kőkorszaktól kezdve nincs olyan korszaka a történelemnek, melynek népe ne írta volna fel nevét a vidék múltjának lapjaira — erről vallanak a régészeti leletek, dokumentumok.

A nagy változások a mai falvak kialakulásának kezdetekor, a XII—XIII. században bontakoztak ki. A legelső települések még nem a medencében, hanem feljebb, a Marosba siető patakok völgyeiben jönnek létre. De hamar megkezdődik a lehúzóadás a medence belsejébe. A XIII. században megépül az alfalvi templom, melynek kőajtókeretét, mely egyike az akkor divatos boltíves stílusú emlékeink-

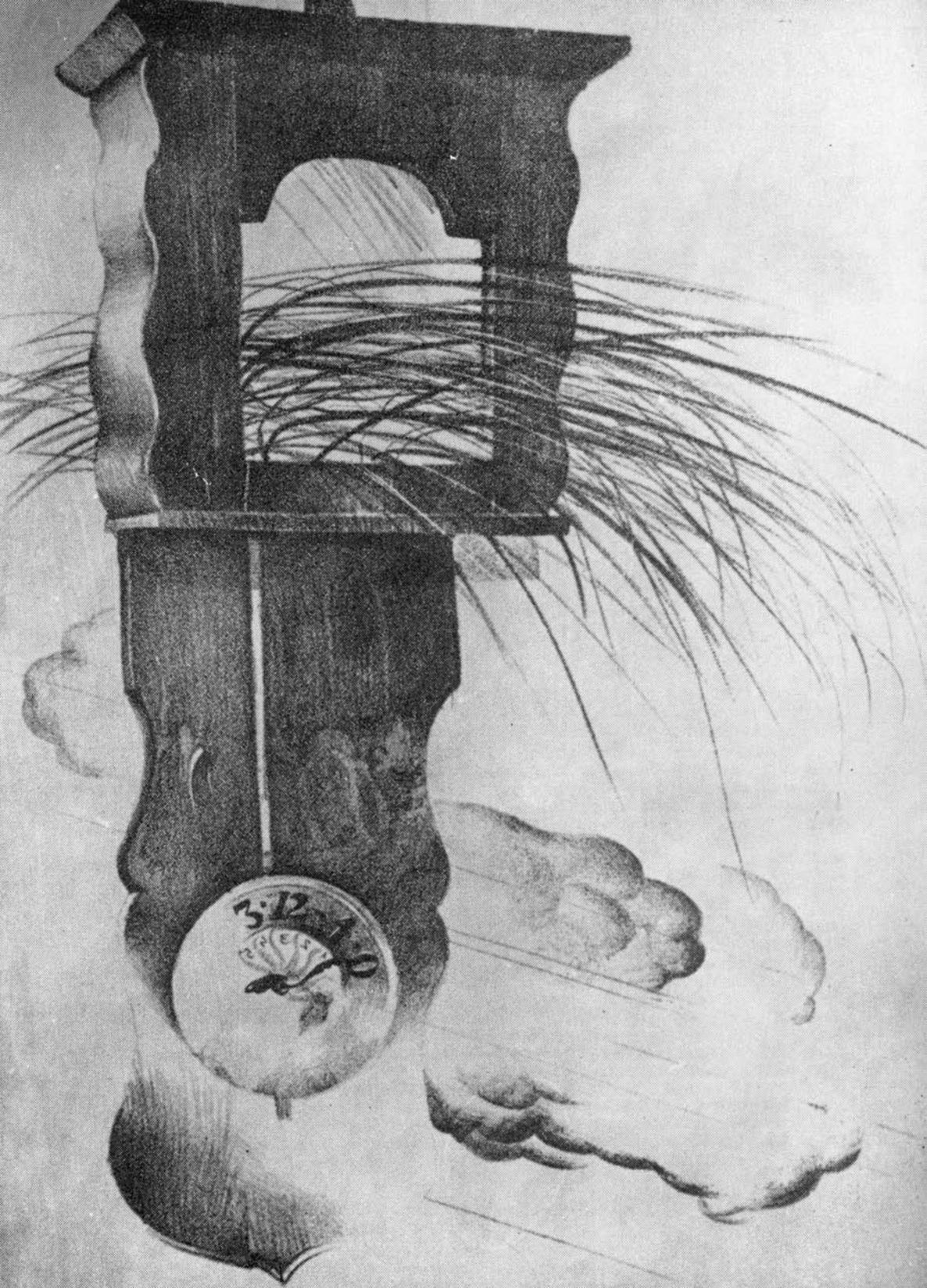
KORSZAKVÁLTÁS

Mindig az volt a véleményem: a képzőművészetet nem érteni kell, mint például a számtant — nézni kell a munkákat és „fogni” őket (azonosulni érzelmi tartalmukkal, gyönyörködni abban, ami szép bennük). Szilágyi Zoltán — a jelen pillanatban még főiskolás grafikus — lapjait nézegetve különös dolog történt velem: rájöttem, hogy ezt a képzőművészetet értem.

Csak értelemmel tudom felfogni, hogy itt van a korszakváltás órája: a tudományban régen bekövetkezett világnép-változás átszivárog a mindennapi ember idegrendszerébe, és ha a mindennapi ember művész lesz, akkor ez az „új, más világ” (Bolyai János szavai a temesvári levélből) jelenik meg mindabban, amit alkot. Mint ennél a fiatal grafikusnál. Én értem a Heisenberg-féle határozatlansági összefüggést, amennyire egy szerkesztőnek szüksége van erre, Szilágyinak azonban benne van az idegrendszerében, a látásában: tessék megnézni a fenti képen a lakókocsit, mely egyszerre van itt is meg ott is: mozgása nem írható le a klasszikus mechanika szerint, mivel a kvantummechanika törvényei szerint megy végbe.

Nem örvendetes számomra, hogy miközben értem ezt az igazán új képzőművészetet, nehezen tudom „fogni”: később kellett volna születnem ahhoz, hogy a világnép-változás az idegsejtjeimbe hatoljon, s ne maradjon meg csupán az értelmemben. Gondolom, ez érvényes mindannyiunkra, akik a háború előtt jöttünk a világra. Mi vagyunk az utolsó klasszikusok (látásunkat, világnépünket, idegsejtjeink öntudatlan reakcióit illetően), és ebben a „fuumus”-hangulatban csak két dolog vigasztal: az, hogy megértük és megértjük a jövőt, s az, hogy a jövő nem tagad meg bennünket, hanem keresi elmúlt világunk értékeit, hogy megtartsa őket magának — ahogy Szilágyi teszi egyes lapjain a múlt századi tárgyakkal és emberarcokkal.

VERESS ZOLTÁN

nek, eredeti helyén csodálhatjuk meg. Ugyanebből a korszakból való a szárhegyi keresztelőkút (helyi mesterek műve), amely egyike az Országos Történeti Múzeum kiemelkedő darabjainak.

Ahogy a lakosság sokasodott, úgy vált egyre erőteljesebbé a termőföldért vívott küzdelem. Egyre több helyen hangzott fejszecsattogás, vagy lobbant fel az erdőirtó tűz, hogy a fák helyet adjanak a szántóföldeknek, legelőknak. Erről vallanak ma is a sajátos dülönevek, a ditrói Nyírszeg, a Nyáras, a szentmiklósi Tölgymező, Nyír, Csereoldal, a szárhegyi Nyírkert, az újfalvi, kilyénfalvi Egeres, vagy az ilyen elnevezések: Mocsár, Sáros, Folyam. De az egykori rengetegek, mocsarak nem adták meg magukat simán, századokig dacoltak az ellenük harcoló emberrel. Gyergyó története, mondhatni, az erdővel, lápokkal vívott harc története is. A mai szárhegyi állomás helyén például még az 1800-as évek derekán is sűrű erdő nőtt, melyet olyan mocsár vett körül, ahová farkasvadászni csak télen merészkedtek be.

A gyergyóiakról az első írásos adatot IV. László király 1285-i oklevele tartalmazza, mely szerint a csíki és gyergyói székelyek a tarkói ütközetben győzelmet arattak a betörő nogaj tatárok felett. Az első településeket, Szentmiklóst, Szárhegyet és Alfalut először 1332-ben a pápai tizedjegyzék említi. Ettől kezdve már gyakran emlegetik a gyergyóiakat, sőt 1463-tól Gyergyószéket is. Sokat hallunk Szárhegyről, ahol már a XV. században vezető szerepet játszik a Lázár család; első tagját, Lázár Bernátot 1406-ban említik mint a csíkjenőfalvi malomper egyik bíróját. A család ekkor építi hajlékát, melyből a későbbi kastély kiterelvényesedett.

Átfogóbb képet alkothatunk Gyergyóról az 1567-i összeírás alapján. Ekkor Szentmiklóson 78 jobbágy- és 10 szabad székely telket találunk, az először említett Tekerőpatakon 51, Ditróban 26, Remetén pedig 6 telek szerepel. Ez az első írásos említés Csomafalvára, Újfalura vonatkozólag is. Egy-egy telken ez idő tájt több, néha tíz rokon család is lakott.

Bethlen Gábor idejében, 1616-ban, amikor minden lakost részletesen összeírtak, még érdekesebb kép tárul elénk. Szentmiklóson 226 családfőt találtak, akik közt sok volt a jobbágy, más részük szabad, s ami az akkori kor viszonyai közt jelentős, a családfők nyolc és fél százaléká már iparral foglalkozott.

Milyen volt a határ képe? Három nagy övezetet ölelt fel. A falvakat, amint arról az 1581-i újfalvi falutörvény is említést tesz, vetéskertek és a kijáratoknál vetéskapuk vették körül. A mezőt nyílosztásos földközösség keretében használták. Nyílvesszővel — melyre rávésték a családok tulajdonjegyét — való sorsolás útján időnként újraosztották, újra kijelölték az egyesek által használható területeket. Az osztályrétegződés előrehaladtával, különösen a XVI. századtól, ez a módszer mind kevésbé érvényesült. A határ legjobb földeket magában foglaló része két fordulóra oszlott. Egyik volt a „vetés“, másik a „nyomás“. A „vetés“-t művelték, a „nyomás“-on állatok legeltek. A következő évben a szerep cserélődött, így biztosítva a föld termékenységét.

A közeli hegyekben, a határ második nagy övezetében a XVII. századig mindenki szabadon irthatta az erdőt, s az irtást birtokába vehette. Ez volt a „szabadfoglalás“ övezete. Itt találjuk a családnévből képzett helynevek túlnyomó részét, például Vasák pataka, Berecek lapos, Hideg mezeje, Kovácspéter, Györgypataka. Az erdők közt szénagyűjtés, legeltetés és egyes helyeken földművelés is folyt. A határ legtávolabbi részeit, a havasokat erdők uralták, csak itt-ott szakították meg legelők foltjai.

A birtokolt föld nagysága a korábbi századokban a székelységnél a társadalmi rétegekbe való besorolást is jelentette. Ezért a tehetősebb réteg különösen a szabadfoglalásos övezetben igyekszik nagyobb területre szert tenni. E jelenségnek fontos szerep jutott a társadalmi ellentétek kirobantásában is. A XIX. század végének és a XX. század elejének tájképébe új, nemkívánatos elem vegyül, az erdők kíméletlen irtása, a hegyoldalak kopárrá tétele; elaprózódik a megművelt föld, megjelennek a nadrágszjip-parcellák.

A felszabadulás óta eltelt három évtized alatt ismét változott a táj. A letarolt erdők helyén az új ültetvények lassan erdővé terebélyesednek. Az egykori kopár hegyoldalakon újra fenyvesek zöldellnek. Az erdők közt műút segíti elő a jó megközelítést. Ugyanakkor a települések képe és belső szerkezete lényeges átalakulásokon megy át. A faházakat kőépítmények váltják föl. Jelentős a városiasodás üteme. 1945-ben Szentmiklós lakossága alig haladta meg a kilencezret, ma már a húszezernél tart.

Az építészet a korok zenéje — hangoztatják. Erre emlékeztetnek Gyergyó műemlékei is. Az építészet a hangszerek érzékenységéhez hasonlóan tudja kifejezni a korok hangulatát, elképzeléseit, társadalmi viszonyait. A már említett épületelemek mellett az 1498-i szentmiklósi gótikus ajtókeret és toronyalj, a szárhegyi kastély: mind erőteljes rezdülése ennek a folyamatnak. Egyik fontos jellemzőjük

a helyi mesterek közreműködése, s így a helyi ízlés, tehát a népi művészeti elemek nagyfokú érvényesítése.

Ez áll a barokk korszak hagyatékára is. Legjelentősebb a szentmiklósi örmény templom (1730—1734). Várfalával, oldalbástyaival (1748) a helyi és az idegen építészek, szobrászok, festők, műpártolók közös erőfeszítéseinek, a fa- és kőfaragás egyesítésének harmonikus kifejezője. A köemlékekhez hasonló tanúja múltunknak a faépítézet, amely erre az erdős vidékre igen-igen jellemző. Még szép számmal előfordulnak 100-200 éves faépületek. Megóvásuk a helyi szervek és az állampolgárok egyik fontos közös feladata.

Faépítézetünk a népi tudás és technikátörténet nyitott könyve. A házak, gazdasági épületek, ipari szerkezetek (malmok, fűrészek, kovácsműhelyek, ványolók) elhelyezéséhez, megépítéséhez nem volt elég ismerni a fa jellegzetességeit, az ácsmesterség belső fogásait, hanem a helyi éghajlati, vízrajzi viszonyokat, és sokszor igen alaposan a fizika, mechanika törvényeit is. Így népi építézetünk emlékei a tömegek sok évszázad alatt felhalmozott tudásanyagának tükrei.

Bármily zord is volt az éghajlat, az itt lakó ember épületei díszítésével, kapui faragásával is igyekezett szebbé tenni életét. Erről vallanak a tornácoszlopok, a háztetői díszei, a haranglábak, fakeresztek vagy a lakás berendezési tárgyai, a társadalmi helyzetet is kifejező tulipános ládák, kanapék, sarokszekrények (tékák).

Az építészetről lévén szó, hadd említsük meg, hogy a modern kor tömbház-építményei — fél évszázados késéssel — csupán napjainkban jelentek meg a Gyergyói-medencében, városon és falun egyaránt. Még a felszabadulás után létesült első üzemek (remetei tejporgyár) vagy más épületek (szentmiklósi állomás) sem képviselik a korszerű építői törekvéseket. A sima vonalú, szögletes iskolák, ipar-telepek, lakóházak, szállók alig néhány éve gazdagítják új színeikkel a gyergyói „kultúrtáját“.

A XV. század közepe a gyergyói lakosság életében is döntő fordulatú. Az 1463. év a székely felkelések sorozatának kezdetét jelzi. A szárhegyi kastély épülése, bővülése a Lázár család hatalma növekedésének fokmérője. A család tekintélye már a század elején kezdett kibontakozni. 1488-ban Lázár András Gyergyó leg-hatalmasabb embere, majd 1506-ban az agyagfalvi székely nemzetgyűlés elnöke; emez összejövetel legfontosabb ténykedése a néptömegek ellenállásának megakadályozása volt. Az 1562-es székely felkelésben Gyergyó lakosságának többsége részt vett. A lázadás elfojtása után 1566-ban Lázár István közel 233 jobbágytelket kap hűsége jutalmául János Zsigmond fejedelemtől, s gyakorlatilag egész Gyergyó birtokosa lesz.

A következő évtizedekben újra fellobban a felkelés tüze. A „véres farsang“ gyergyói mozzanatai közé tartozik az Apafi Miklós vezette fejedelmi büntetőcsapat ténykedése: a szárhegyi kastély tövében 500 embert végeztek ki. Vajon milyen hatással lehetett ez a látvány az akkor ott gyerekeskedő Bethlen Gáborra?

1599 fordulatot jelentett Szentmiklós jobbágylakosságának életében. 3500 aranytallérért sikerült magát megváltania a jobbágytság alól.

A jobbágytság elleni harc még évszázadokon át tart. A jobbágyi kötelezettségek ellen lázadók a kastély tömlőcében szenvednek, vagy elvándorolnak. 1711-ben Lázár Ferenc megbünteti azon jobbágyait, akik a Rákóczi-féle felkelésben részt vettek. Még jelentős számú jobbágytelek van a Lázárok birtokában egészen 1848-ig. Mai pénzre átszámítva a gyergyói Lázár-birtok egyévi jövedelme 1820-ban kb. ötmillió lej volt. Világosan látszik ez a szolgáltatások változatosságából, méreteiből. Családonként és hetenként 3 napi munka (napkeltétől naplementéig), évente egy hosszú (nyolcnapos) és egy rövid (négynapos) út, a Lázárok Mezőségen levő birtokaira. Volt, aki pénzzel tartozott. Karácsonykor minden jobbágy egy-két véka zabot, egy tyúkot, húsz tojást adott. Ditróban évenként egy-egy hárskötelet, két-két fűzér gombát, fenyőszurkot, kőménymagot, gyógyfüveket, Várhegyen vadat (őz, mogyorótyúk), juhokat, Vaslábban káposztát (évi 3200 fejet), tűzifát, Újfaluból túrtól szolgáltatott be. A szárhegyi asszonyok a férfiak robotján kívül még a kastély kertjében gyomláltak, a kastélyban takarítottak, mostak.

1657-ben, amikor II. Rákóczi György erdélyi fejedelem sikertelen lengyelországi hadjárata után az erdélyi férfiak java része török-tatár rabságban szenvedett, tatár büntető sereg tört be a Tölgyesi-szoroson át Gyergyóba. Felégette Hévizet, Ditrót, Remetét. Sokan azt hitték, nincs menekvés. Ekkor Gábor deák, Gyergyószék akkori jegyzője vállalkozott a lehetetlenre: megszervezte az itthon levő öregekkel, asszonyokkal, gyermekekkel az ellenállást. A mai szárhegyi Tatárdomb környékén, erdők és mocsarak közt döntő győzelmet arattak az ellenség felett. 3000 tatár esett el, míg a gyergyóiak közül csak 15-en haltak meg. Az itt harcoló asszonyokról, lányokról a néphagyomány nemzedékről nemzedékre megemlékezett, szájról szájra adta Puskás Klára és társai emlékét.

Alig múlt el a török-tatár veszedelem, Erdély osztrák uralom alá került (1690). Tizenhárom év múlva II. Rákóczi Ferenc zászlói alatt szabadságukért küzdtek magyarok, románok, rutének. Gyergyóban a tömegek Both András tekintik vezérüknek, aki az osztrák iga lerázásáért küzdve, megszervezi a gyergyóiak ellenállását. 1707-ben Akton és Graven osztrák ezredekkel Csíkon át Gyergyó felé törtek. Both András maroknyi csapatával a Marosfő melletti Gréceste-tetőn vette fel a küzdelmet. Kétnapi hősi ellenállás után az osztrákoknak árulók segítségével sikerült hátba támadniuk; sebesülten elfogják, és családjával együtt kivégzik. Szentmiklóst, Szárhegyet, Újfalut felejtik, romba döntik a szárhegyi kastélyt is. A történelem ezt az eseménysorozatot „Gyergyó pusztulása” néven jegyezte fel. Ekkor írja a császárpárti Cserei Mihály feljajdulva: „mintha nem is a császár országa lenne Erdély.”

Alig kezdte Gyergyó kiheverni a pusztulást, éhínség ütötte fel fejét, mely pestissel együtt három évig tombolt (1716—1719). A korabeli leírások megrázóan ecsetelik az egykori nyomort: „Fakérget, galagonyának termését, macskának húsát, fenyőfának mosztját, mind-mind fogyasztották, hogy életüket megóvhassák.” Az éhínség és pestis méreteire jellemző, hogy Szentmiklóson 908 életben maradt mellett 713-an haltak meg. Újfaluban életben maradt 480, meghalt 472 személy.

Alig telt el fél évszázad a Rákóczi-felkelés leverése óta, Mária Terézia utasítására megkezdődött a székely határőrség szervezése. A népi ellenállás kiemelkedő mozzanata játszódott le Szentmiklóson 1762 őszén, amikor az egyszerű sorból származó Ambrus Ferenc és Bartalis Máttyás vezetésével a tömegek megtámadták Bukow tábornokot, kinek szállása a régi római katolikus plébánián, a város mai legregebbi kőházában volt. Ambrus kijelentette Bukownak: „felakaszthatatsz, de a nép szent ügye el nem fog veszni.” Bukow csak könyörgés és ígéretek által menthette meg életét.

A katonai szolgálat súlyos terheket rótt a lakosságra. Az évi 149 napi szolgálat akadályozta a földművelést, a háziipart, e mesterségek rendszeres üzését; a katonai parancsnokság csak az alkalmatlanok esetében engedélyezte a mesterségek tanulását. A gyergyóiak szolgálatuk nagy részét a Pritske-tetőn, a kőházaknál teljesítették, azonban háborús időkben külföldi hadjáratokban is kötelesek voltak részt venni, így például francia és török háborúkban is véreztek. Az osztrákok ellen a székely katonák több ízben szervezkedtek, fel is lázadtak, például 1779-ben. A néphagyomány mai napig őrzi a tekerőpataki Both Benedek emlékét, akit saját kertjében egy Züllich nevű hadnagy végeztetett ki. Jutalmul Züllich kapta meg Both Benedek birtokát és ma is álló házat.

1848—1849 nagy napjairól csak két gyergyói mozzanatot említünk. Abban, hogy a szabadságharc ügye gyergyói viszonylatban is szerencsésen alakulhatott 1849 tavaszán, nagy része volt a jelenlegi Gyergyói Múzeum épületében lejátszódott eseményeknek, amikor Gál Sándor letartóztatta Cserniko osztrák őrnagyot és tisztikarát. A másik epizód Ditróban játszódott le. Boer Aron várhegyi görög katolikus lelkész vezetésével Várhegy, Salamás, Hodos román lakosai a ditrói mezőn Remete és Ditró székely lakosaival együtt esküdtek fel a forradalomra. Később számos gyergyói kerül osztrák fogságba. Lakatos Lőrinc és Jakobi Lajos súlyos várbörtönt szenved, utóbbi Kufstein várában hal meg, Magyar Ferenc őrnagyot, a Pritskei-szoros védelmezőjét és Lezsák Lajost kivégzik. A szentmiklósi iskolában bevezetik a német nyelvet, a gyermekeket nem engedik magyarul beszélni.

A XX. század harmadik és negyedik évtizedének gyergyói történetét a népi megmozdulások kiemelkedő sorozata fémjelzi. A marosvölgyi munkások harcának legfontosabb és legismertebb eseményei a gyergyói fűrészüzemekhez fűződnek. Elég, ha csak az 1920-, 1925-, 1929-i sztrájkok, az 1932. decemberi éhségmenet emlékét idézzük. Ebben a tekintetben jellegzetes helyzet alakult ki. Noha Gyergyóban nem jött létre Brassóhoz vagy Temesvárhoz hasonló ipari központ és nagyüzemi munkásság, a sok kisebb-nagyobb fűrésztelep (csupán Szentmiklóson 8 működött) dolgozói ritka öntudattal, szervezettséggel harcoltak jogaikért, s országos viszonylatban is kiemelkedő sikereket értek el a „fabárokkal” szemben. Elsők között biztosítottak maguknak kollektív szerződés keretében fizetett szabadságot, nyolcórás munkaidőt, egészséges munkakörülményeket. Fontos vonása volt a gyergyói munkásmozgalomnak a különböző nemzetiségek összefogása, többféle tájék népének találkozása. A helybeli munkások mellé ugyanis Máramarosból és Moldvából, Csíkból, Udvarhelyről vagy Bukovinából rendszeresen érkeztek román, ukrán, szlovák alkalmi favágók, fuvarosok, szénégetők, és az RKP internacionalista politikájának, a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjának köszönhetően, a különböző nemzetiségiek fiai kérésre tudták fölvenni a harcot az ugyancsak sokrétű — román, magyar, zsidó, örmény — erdőbirtokosokkal, gyárosokkal, nagykereskedőkkel.

A kommunista pártnak egyik legerősebb vidéki bázisa itt alakult ki. Az első sejt már 1922-ben megalakul, majd 1925-ben létrejön a KISZ. Sajátos vonása itt a munkásmozgalomnak az is, hogy nem csupán városban s nemcsak az ipari dolgozók, hanem a gazdálkodók közt is erős tömegbefolyással rendelkezett; itt számos falusi sejt is működött. S megemlítendő ugyanakkor, hogy ez a famunkásréteg és -mozgalom kinevelte költőjét is. Salamon Ernő tanúja és részese volt a küzdelmeknek, annak a világnak, s irodalmi értékén túl életműve történelmi értékű kordokumentum is.

Gyergyó történetében fontos szerep jutott a kereskedelemnek. A XVII. század egyik jellemzője az árutermelés fellendülése, ami a belső piacok megszilárdulását, a külső kapcsolatok bővülését eredményezi. Ennek legfőbb gyergyói megnyilvánulásai a pritskei vám létrehozása és Szentmiklós részére vásárjog biztosítása. Az említett pritskei vám a Gyergyóból Moldvába vezető útvonal legmagasabb pontján jött létre. Ez az útvonal, a szentmiklósi múzeumban látható kárdelel tanúsága szerint, már a XII—XIV. században használatban volt. A vám jelentőségét bizonyítja, hogy létrejötte után megindul a bérletéért folyó küzdelem, legtöbb esetben a szárhegyi Lázár család győzelmével. A család egyik tagját, V. Lázár Istvánt a fejedelem a vám körül elkövetett visszaélései miatt Görgény várába záratja, majd halála után a vámjogot 1685-ben 1000 tallérért adja bérbe Lázár özvegyének.

A vásártartási jogot 1607-ben Rákóczi Zsigmond adja meg Szentmiklós városának. Addig a legközelebbi vásároshely Csíkszereda, Székelyudvarhely, Szászrégen, Marosvásárhely volt. Az évi két országos és a szombati hetivásár haladást jelentett Gyergyó gazdasági fejlődése szempontjából. Később az országos vásárok száma négyre emelkedett. A gyergyói vásárok jelentős találkozói voltak a távoli vidékek kereskedőinek. Moldvai vásárlók, lipcsei, prágai, pesti, bécsi állatkereskedők, szászrégeni, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, székelykeresztúri, kézdivásárhelyi mesteremberek, Gyergyó, Békás, Tölgyes, Felcsík lakói találkoztak itt. A vásárok résztvevőinek nemzetiségi összetétele színes képet mutat. Románok, magyarok, örmények, németek, zsidók, görögök cserélték ki portékáikat.

Gyergyó történetének jelentős eseménye az örménységnek Moldvából való áttelepülése, mely 1654-ben kezdődött. A tömeges áttelepülés 1668-ban történik, majd 1672-ben válik véglegessé. Az áttelepülés főbb okai egyrészt a Moldvát ért török-tátar pusztítások, ennek következtében a Balkánt Lengyelországgal összekötő útvonalnak nyugati irányba, Erdély területére való eltolódása. Erdély akkori leromlott gazdasági helyzete egyenesen kényszerítette I. Apafi Mihály fejedelmet az ipar és kereskedelem előmozdítását szolgáló intézkedésekre, jelen esetben az örménység részére különböző kedvezmények biztosítására. Az örménység, Beszterce kivételével, az előnyös földrajzi fekvésű, iparilag, kereskedelmileg fejlettebb pontokon s részben a Kárpátok átjárói közelében telepszik meg (Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós, Csíkszépvíz, Kézdivásárhely). Az örménység megtelepedésében nagy szerepe van a „merkantilizmus“ Európa-szerte terjedő eszméjének, másrészt ama ténynek, amit Nicolae Iorga is hangsúlyozott, ti. a moldvai örménység már korábban szoros kapcsolatokat alakított ki a szomszédos országokkal, köztük Erdéllyel is. Ez a Moldvából (gyergyói viszonylatban elsősorban Botoşani-ból) történő átköltözés után is lehetővé tette a két terület közti gazdasági kapcsolatok ápolását. Az örménység — ismeretes — ipari-kereskedelmi tevékenysége mellett fontos szerepet játszott a vidék művelődése fejlesztésében is, fontos tényezője volt a városiasodásnak, rányomta bélyegét a város építészeti emlékeire.

A XVIII. század Gyergyóban is — hasonlóan az ország más részeihez — a gazdasági fellendülés korszaka. A legvirágzóbb helyi iparág a tímárság, mészároság, csizmadiaság. A tímár céh már 1709-ben létezett, és a környék gazdasági életének jelentős tényezője volt egészen a múlt század közepéig, megszűnéséig. 1800 körül 160 mester volt a tagja. Nagyobb műhelyek, „tímár fabrikák“ is működtek tíz-tizenöt munkással.

A mészároságnak olykor negyven hivatalos gyakorlója is volt. 1799-ben egy szombaton 45-50 szarvasmarhát, 80-100 sertést, 250-300 juhot vágtak le. Azonban a hús nem volt olyan keresett cikk, mint a bór vagy a faggyú. A faggyúfőzés a mészárosok külön kereseti forrása. A kifőtt és bendőkbe varrt faggyú mindig bevőre talált a moldvai, szebeni, segesvári, brassói, régeni gyertyaöntők, szappanfőzők körében. A kecskebőrt a tímárok vörös szattyánra vagy „kordován“-ná dolgozták ki. Évente sok ezer kikészített kecskebőrt adtak el Magyarországon, Ausztriában. 1796-ban a szamosújvári és gyergyói tímárok megegyeznek, hogy a Debrecenbe indítandó 6000 darab kordovánból 2400-at az előbbieket, 3600-at pedig a szentmiklósiakat szállítanak.

A harmadik jelentős iparág, a csizmadiaság a bőroket készárúnak dolgozta fel, s azt helyben, a környéken vagy Moldva közeli helységeiben értékesítette. Román közvetítéssel jutott el a gyergyói faáru a Szereten és a Dunán át a Balkánra, Kisásziába, más portéka pedig Ukrajnába, Krimbe.

A gyergyóiak külkereskedelme állatok, ipari cikkek beszerzését, értékesítését ölelte fel. A főleg örmény kereskedők szorgalmasan látogatták Moldva, Besszarábia pusztáit. Utóbbi helyről koratavasszal ezerszázra vásárolták a fiatal, szilaj lovakat, melyeket Kolozsvár, Várad, Debrecen, Buda, Bécs piacain adtak el.

A szarvasmarhát „rideg” állapotban tavasszal vásárolták föl Moldva pusztáiról, egy részüket ott helyben, bérlet legelőkön, más részüket a Gyergyói-havasokban, harmadik részüket a Tisza mentén hizlalták, s összelet kövéren hajtották távoli városok piacaira.

Íme néhány, az állatkereskedelem méreteit jellemző adat. 1840-ben a szentmiklósi örmény kereskedők évi 10 000 lovat, 45 000-50 000 szarvasmarhát, 250 000-300 000 juhot és kecskét forgalmaztak. Mindez az ipari cikkek beszerzését, értékesítését is felölelő itteni kereskedelem élénkségét bizonyítja. Az állatokért Moldvába menő kereskedők vasárut, szövetet (később borvizet, fát, burgonyát) vittek, Brailából, Galacról viszont lisztet, kukoricát, déligyümölcsöt hoztak Gyergyóba. Ez a kereskedelmi tevékenység a vidék jobb élelmiszer- és ipari ellátását biztosította. Az ipari, kereskedelmi tevékenység a szellemi javak cseréjének felgyorsulását is eredményezte. Számos kereskedő vásárolt Bécsből könyveket, újságokat. 1843-ban a Kopatz család vendégeként például Szentmiklóson dolgozott Szathmáry Pap Károly festőművész. A kulturális csere eredményeként kerül Gyergyóba számos műtárgy, például az örmény templom 1752-es velencei oltárképe, a múzeumban levő osztrák címeres láda 1790-ből. A kereskedelemmel függ össze a helybeli örmény iskola (kisgimnázium) létrejötte (1790) is. Gyergyó, mondhatni, közvetítő szerepet töltött be, hidként szolgált évszázadokon át Erdély és Moldva közt. Ez a kapcsolat azonban nem csupán gazdasági volt, hanem politikai, etnikai is, hiszen Moldvába sűrűn járt át a lakosság, s eszerint az itt lakó románok és magyarok közt a házasság, letelepedés mindkét részről kölcsönös volt, a kulturális csere hasonlóképpen.

Gyergyó sok évszázados kereskedelmi hagyományai ma is élénken élnek és termékenyítőleg hatnak. A gyergyói kereskedelmet a vevők iránti figyelmesség, a jó kiszolgálásra való törekvés jellemzi. Mindez annál fontosabb, mert Gyergyó az ország jelentős turisztikai övezete, ahol évente sok ezer ember fordul meg. De ezen túlmenően a jelen hazai kereskedelmében is fontos szerepet játszik Gyergyó. Kiemelkedő ágazat a faipar, amely számos külföldi megrendelőnek szállít. A vásárló országok közt Izrael, Franciaország, Olaszország, az NSZK, Afrika és Latin-Amerika államai is szerepelnek.

Gyergyó gazdasági életének döntő tényezője volt az erdő. 1977-ben kerül sor a gyergyói faipar első írásos említésétől számított 350. évforduló megünneplésére. 1627-ben az erdélyi országgyűlés külön cikkelyben szabályozza a gyergyói deszka árat, ami az itteni fafeldolgozás fejlettségéről tanúskodik. Ugyanezen évben említik először a ditrói vízfűrészeket is. Ettől kezdve a történeti források sok száz vízfűrész léteről tanúskodnak. Jellemző adat: 1890 körül a gyergyói övezetben közel kétszáz fűrészmalom zakatolt, s évi átlagban 100 000 köbméter fát dolgoztak fel deszkáknak. A vízfűrészek építése, kezelése a malmokhoz hasonlóan komoly tudásanyag felhalmozását eredményezte. Jellemző erre a fűrésztipusok változatosága. Eddig összesen kilencet sikerült azonosítanunk. A legrégebbi volt az „egyszerű”, alulcsapós kerékkel működő, melyet lassanként felváltottak a korongos, majd a velencei és a „talján” fűrészek. A legfejlettebb típus, a „turbínás” a múlt század második felében jelent meg. Lényege, hogy a kis vízhozamú, de nagy esésű hegyi patakok mellett lehetett alkalmazni. Így a fát úgyiszólván a kitermelés helyén dolgozták fel.

Az 1880-as években megjelennek az első gőzfűrészek. Számuk rohamosan emelkedik, különösen a Gyergyón át vezető vasút megépítése (1907—1909) után. Az 1940-es években közel nyolcvan fűrészüzem működött. A gatterek száma územként váltakozott. A leggyakoribb a 2-4 gatterrel rendelkező üzem volt, de a szentmiklósi „Forresta” (olasz érdekeltség) tizenkettővel működött.

A vasút megjelenése gyergyói viszonylatban fontos foglalkozás, a tutajozás megszűntét vonta maga után. A tutajozásra vonatkozó első gyergyói írásos adatok az 1600-as évekből származnak. Ez a szállítási mód különös jelentőséget kap a XVIII. században. Az 1714-ben Gyergyószék országgyűlési követeinek adott utasítás, amely a tutajvámok eltörlése ügyében való közbelépést sürgeti, megemlíti, hogy „borral, búzával nem kereskedünk, szekerességgel nem foglalkozunk, város a közelemben nincs, az egy tutajozás, amiből hasznot vehetünk”. Ezen ágazat még in-

kább virágzott a XIX. században. 1850 körül számos tőkés vállalkozás jön létre tutajozásra. Gyergyóból évente 6000-8000 darab tutajt úsztattak le. A Remetéről, Csomafalváról indított tutajokat Lippa, Zám, Arad, Soborsin, Szeged környékén adták el. A XIX. század végén a tutajozás másik iránya is kialakul. Tölgyesről román, magyar, görög, török, zsidó kereskedők a Kis-Beszterce, Szeret folyó felhasználásával évi 6000-8000 darab tutajt úsztattak le Galacra, Brailára.

A besztercei tutajok mellékterhei közt a fűrészeken vágott deszka és a borzéki víz is szerepel. Borvizet évente átlag 2 000 000 üveggel szállítottak a moldvai városokba, Bukovinába és Dobruzsába.

Mint láttuk, a XIX. század végén a Gyergyói-medence minden községében létrejön egy-két fűrészüzem, amelyek a közbirtokosságok, községek és magánosok erdeinek kihasználására alapozzák tevékenységüket. A tőkés vállalkozások nincsenek tekintettel az erdőgazdálkodás ésszerűsítésére, a legegységibb jogszokásokat is megszegik. Nem kitermelik, hanem kiirtják az erdőt. Kiterjedt hegyoldalak válnak rövid idő alatt kopárrá.

Az üzemeket az ideiglenesség, átmenetiség jellemzi. Egyetlen követelmény, hogy a termelés idejére legyenek üzemképesek. Példa erre a szentmiklósi Erdőipar R.T. Ennek üzemét a Lóhavas és Lapos erdőségek kitermelése (1912—1928) után azonnal leszerelik. Erre a sorsra jut az üzemtől a Lóhavasig vezető iparvasút és a hozzá csatlakozó györgypatak—laposi drótkötélpálya is, holott ezeket a berendezéseket erdészeti és turisztikai célra továbbra is föl lehetett volna használni. A kisebb-nagyobb fűrésztelepek egyébként egyre-másra megszűntek, majd újrálétesültek.

A felszabadulás új korszakot nyit a gyergyói erdőgazdálkodás és faipar történetében. Elkészülnek az üzemtervek, és megkezdődik az újraerdősítés. Az eltelt harminc év alatt a letarolt erdők helyén újak nőttek, és ma ismét jelentős mennyiségű fa kitermelése vált lehetővé.

Az államosítás után új arculatot öltenek a fűrészüzemek; a kisebbeket összevonják, a megmaradókat modern gépekkel szerelik fel. Gépesítik a fa kitermelését és szállítását. A dolgozók munkakörülményei gyökeresen megváltoznak.

Évek múltán új fafeldolgozó üzemek jönnek létre, a galócási kombinát, a szentmiklósi és ditrói bútorgyár. A meglévő fűrészüzemek mellett is bútorgyártó részlegeket hoznak létre; ez lehetővé teszi a fa magas fokú ipari hasznosítását. Míg a múltban a gyergyói fa jórészt félkészáru formájában jutott a piacra, addig ma a világkereskedelemben is keresettek e vidék faipari termékei.

Az utóbbi negyedszázadban átalakult a vidék gazdasági arculata. A faipar mellé élelmiszer- és textilipari üzemek (tejporgyár, lenáztató és -fonoda) épülnek, újabban pedig meghonosodott a vasipar, a gépgyártás is. Ugyanakkor a hagyományos vendéglátóipar több létesítménnyel — campingekkel, szállodákkal, fürdőmedencékkel, üdülővillákkal — bővült.

Ismeretes, hogy az elmúlt évben 2010-ig terjedő korszerű, átfogó erdőgazdálkodási országos távlati tervet dolgoztak ki és fogadtak el. Ez a terv biztosítja a gyergyói rengetegek védelmét, ésszerű kitermelését és újraültetését, bizvást mondhatjuk hát, hogy ha az erdő eddig jelentős szerepet töltött be a vidék gazdasági életében, fontossága megmarad a jövőben is.

Tarisznyás Márton

Munkásmagatartás és életmód

Felmérés a gyergyószentmiklósi bútorszövetgyárban

A Gyergyói-medence az ország fejlettebb tájegységeihez viszonyítva még a felszabadulást követő egy-két évtizedben is iparilag fejletlen volt. A viszonylagos elmaradottság az emberek életében abban is megnyilvánult, hogy kenyérkereset végett el kellett menniük otthonról. A férfiak főleg a fa- és építőiparba, a nők régebben szolgálni jártak, majd idénymunkára a tengerpartra. A női munkaerő helyben való foglalkoztatását segítette elő az 1972-ben indult gyergyószentmiklósi bútorszövetgyár, amely nemcsak munkahelyet, hanem szakmát is biztosított. Ma mindössze 218 segédmunkás dolgozik a gyárban. A képeztést szakiskolákban, tanfolyamokon és munkahelyen végezték.